

Байрон Д.

Англійський поет-романтик

Лондон, Великобританія

[Біографія](#)

Переклад Д. Загул

Мазепа

(Поема)

I

В жахливий день біля Полтави
Од шведів щастя утекло.
Навкруг порубане, криваве
Все військо Кардове лягло,
Військова міць, воєнна слава.
Така ж, як ми, її раби, -
Майнула до царя, лукава,
І врятувався мур Москви. -
До того пам'ятного року,
До ще жахливішого дня,
Що на ганьбу й різню жорстоку
Ще більше виставив ім'я,
Ще більше військо дав на злім. -
Одному грім, а блиск усім.

II

Такий од долі жереб впав:
І Карло день і ніч тікав
Через поля, річки, діброви
В чужих і власних краплях крові.
За нього ж тисячі лягло,
А й слова скарги не було
На честолобця в день заглади.
Як правда не боїться влади.
А як загинув кінь його,
Убитий кулею на полі,
Гієта дав йому свого
І вмер у російській неволі.

Та й цей скакун звалився з ніг,
Як чвалом кілька миль пробіг.
І в пущі, в темній глушині,
Де навкруги ворожі чати
Вже розвели свої вогні,
Прийшлося Карлу ночувати.
Чи ж це ті лаври, той вінок
Военної потуги й слави,
Що забирав останній сок
З народів шведської держави?
Мов неживого під сосну
Поклали короля до сну.
Тягуча ніч, холодний іній,
Гарячка ран, непевна путь
Йому заснути не дають -
Затерпло тіло, рани сині...
Та мужньо зносить володар
Від долі посланий удар,
Бо підкорив нестерпні болі
Своїй твердій і впертій волі,
Що перед нею всі пригоди
Німіють, як колись народи.

III

Юрба вождів - яка мала! -
За день ще більше поріділа;
Ця ж решта лицарів була
Хоробра й вірна вже - сиділа,
Німа, понура і сумна,
Круг короля й його коня,
Бо ж у нещасті, наче тінь,
Людину не покине кінь.
А поруч, в лицарській юрбі,
Де звисив дуб гілля дебеле,
Мазепа стомлений собі
З трави тверду постелю стеле.
Гетьман - похмурий і старий
І сам, як дуб той віковий.
Та спершу, хоч стомивсь за дня,
Козацький князь обтер коня,
Розпутав, розгнуздав, обчистив,
Розгладив гриву, ноги й хвіст,
Послав йому трави та листу
І тішився, що карий їсть,
А то журився довгий час,

Що змучений скакун не пас
В нічній росі траву-отаву...
Цей кінь терплячий був на славу,
На їжу й ложе не зважав,
А все робив, як пан бажав.
Кудлатий і кремезний зріст,
Палкий, прудкий, неначе біс,
Він пана по-татарськи ніс.
На клич його бігцем приходив,
Хоча б там тисячі, чи тьма,
Чи ніч беззоряна, німа,
Усюди пана він знаходив -
Цей кінь од смерку аж до дня
За паном біг, мов козеня.

IV

Із цим упоравшись, гетьман
На землю розіслав жупан,
Списа до дерева припер.
І взявсь оглянути тепер
Рушницю, чи вона як слід
Перенесла важкий похід.
Чи часом порох не промок.
Чи в креміль потрапля курок.
Оглянув піхву, ще й ефес.
Чи вже не перетерся десь
Його міцний ремінний пас.
Аж потім славний ватажок
Добув торбину й боклажок,
Увесь убогий свій припас,-
І з Карлом і всіма з почоту
Гостинно поділився він
З такою ж гідністю достоту,
Як на бенкеті дворянин.
Король з усмішкою гіркою
Свою мізерну пайку взяв
І, приховавши приступ болю,
Бадьоро, голосно сказав:
"У всіх із нашого гуртка
Відважний дух, тверда рука,
Та хто в цей час маршів, боїв
Балакав менше й більш зробив,
Ніж ти, Мазепо?
На землі
Від Олександрових часів

Такої пари не знайти,
Як твій Буцефалос і ти.
Бо й скитську славу топчеш ти
На ріках і просторах степу".
"О, я прокляв, - сказав Мазепа, -
Ту школу, де я вчивсь їзди".
"Чому ж це так, старий гетьмане?
Чай добра школа то була?"
"На жаль, це повість немала,
А скільки миль ще перед нами
Та сутичок із ворогами,
Що дужчі в десять раз од нас...
Залишим це на кращий час,
Аж доки за руслом Дніпра
Ми зможем коней попасти.
Вам, пане, спати вже пора,
А варту буду я нести".
"А я б усе-таки бажав, -
Одрік король, - щоб ти сказав
Свою історію, ачей
Під цю гутірку голосну
Я відпочину і засну,
Бо зараз сон не йме очей".
"Для цього я вернутись рад
Так років з п'ятдесят назад.
Мені двадцятий рік минав...
Ще Казімір королював,
Ян-Казімір... Шість років я
Був паж у того короля.
Це був король! Учений сам -
Він зовсім був не пара вам,
Бо й не збирався воювати,
Щоб набувать чужих країн,
А потім знов їх утрачати,
Тож супокійне правив він,
І крім гризні на зборах сейму,
Так мирно жив, аж непристойно.
Були йому турботи й там!
Він муз любив і гарних дам.
Дошкулять іноді й вони
Не менш од лютої війни.
Як тільки гнів його минав,
Він книжку й жінку знов міняв
І впоряджав бенкет на славу,
Що дивував усю Варшаву.
Зглядались діти і старі

На блиск і велич при дворі
Він звався "польський Соломон"
У всіх поетів, крім одного,
Що втратив віру в пансіон
І склав сатиру був на нього.
Там був безжурний двір забав,
Де майже кожний був піїт...
Колись і я там віршу склав
І підписав - "сумний Терсіт".
Я знав там графа-воєводу
Славетного, старого роду;
Мов рудня, він багатий був,
А гордий, що й казати не треба,
І на своє шляхетство дув,
Немов зійшов на землю з неба.
Багатством, родом та ім'ям
Рівнявся тільки королям,
Пишався, чванився, гордив,
А врешті, наче в п'янім сні,
Він славу та діла дідів
Попросту видав за свої.
Інакше думала жона...
Молодша щось за тридцять літ,
Все важче зносила вона
Свою нудьгу і графів гніт.
Після безплідного бажання,
Дурману снів, вагань і мрій -
Вона послала на прощання
Сльозу невинності своїй -
І міряти очима стала
Варшавську молодь, танці, спів -
Та часу слушного чекала,
Щоб холод серця хтось зогрів,
Щоб графа увінчать новим
Титулом, що веде до неба...
Навряд чи хтось пишався б ним,
Хто заслужив його, як треба.

V

Красунь-юнак я був тоді...
Тепер, коли вже сімдесятий
Мені минув, не гріх сказати,
Що в дні юнацтва золоті,
Бувало, кожного вельможу
З мужів чи хлопців переможу

У всій привабній марноті.
Я ж був веселий і стрункий -
І вигляд мій не був такий
Поморщений, як ось тепер, -
То час війни й турботи стер
З обличчя душу, що не годні б
Мене вже й родичі пізнати,
Коли б могли моє сьогодні
З моїм учора порівняти.
Але ж колишніх рис моїх
Іще раніше я позбувся,
Аніж суворий вік торкнувся
Рукою старості до їх.
Літа, як бачте, не вгасили
В мені ні мужності, ні сили.
А то вночі з-під цих гілок,
Під чорним небом без зірок
Я б не розказував казок...
Та далі вже... Терези стан -
Він наче й тут передо мною,
Біжить до мене під каштан...
Я бачу скрізь її живою,
А все-таки я не знайду
Ні барв, ні образів, ні слів,
Щоб змалювати ним оту,
Яку так палко я любив.
В її очах був східний жар -
Сусідство турків та татар
Змішало польську кров...
Ті очі Були чорніш цієї ночі,
Ще й з променем таким прекрасним.
Мов ніжний блиск молодика. -
Глибокі й вогкі, як ріка, -
Вони втопали в сяйві власнім.
В них море туги і вогню -
Мов очі мучениці-жертви,
Що дивиться на блиск в раю
І бачить радощі і в смерті.
Погідне і ясне чоло
Мов літнє озеро було,
Що в ньому навіть сонце з неба
Милується само на себе.
А щічки й рот... та шкода й мови!..
Кохав колись - і зараз теж -
Вогонь подібної любови
В добрі і злі не знає меж.

Бо що для неї злість і гнів?
А мрія серця, нам на зло,
Не гасне й до старечих днів,
Як це з Мазепою було...

VI

Ми бачились... Ми зустрічались...
А я дивився - і зітхав -
Вона й слівцем не обізвалась,
Та відповідь її я мав.
Є тисячі таких знаків -
Ми й описати їх не можем
Рядками зрозумілих слів,
Хоч їх і чув, і бачив кожен -
Вони таємно з серця йдуть,
Хвилюють radoщами груди,
І з обопільного стремління
Росте німе порозуміння,
Що з іскор - проблисків думок
Вогнистий зв'язує шнурок;
Це несвідоме поєднання -
І ми ніколи не збагнемо,
Як раптом іскорка кохання
Шаленим вибухне вогнем.
За нею стежив я здаля,
Зітхав, дививсь і плакав я,
Аж доки нас удвох звели, -
І відтоді здибались ми
Без підозріння...
Я мовчав,
Я тільки млів, не признавався,
Язик тремтливо завмирав
І голос на вустах зривався,
Аж доки не прийшла пора!..
Є беззмістовна, глупа гра,
Що то за нею завше в нас
Лінивий коротали час.
В цю гру - забув, як звуть її, -
Якось-то довелось мені
Гуляти з нею...
Та не знав я,
Чи вигравав, чи програвав я,
Бо вже й тим щасливий був,
Що близько бачив, близько чув
Істоту, що її кохав я...

Так ревно я її беріг
(Коли б так нас цієї ночі!),
Аж доки враз не спостеріг
Задумою сповиті очі -
Ні щастя, ні невдача в грі
Вже не цікавили її...
Вона ж гуляла без кінця,
Немов прибита до стільця,
Хоч довго не щастило їй.
І щось було такого в ній,
Од чого зрозумів я враз.
Що тут не слід губить надій.
І в мене мова полилась
Якось нескладна й без прикрас.
А слухала вона мене...
Хіба ж те серце крижане?
Доволі й цього вже мені!
Хто слухав раз подібну мову.
Послуха знову... Перше "ні"
Ще не говорить про відмову.

VII

Кохав я і коханим був...
Та ви ще слабкість цю солодку
Не відчували - так я чув...
Ну що ж! То я й скінчу коротку
Свою поему мук і втіх.
Безглуздя ви назвали б їх!
На трон родитись - не для всіх.
Щоб стати вище від природи,
Перемогти себе й народи!
Я князь... чи то я був такий...
Міг кидать тисячами в бій
На певну смерть... А над собою
Я завше тратив силу й волю.
Та доведу вже до кінця...
Кохав я і зазнав кохання.
Хоч і щаслива доля ця,
А все ж кінець її - страждання.
Ми потай бачились... Той час,
Як ми зустрілись перший раз,
Був повен туги і чекання.
Не пам'ятаю днів, ночей,
Нічого - тільки час оцей
Повік не зможу я забуть.

Я всю віддав би Україну,
Щоб пережить таку хвилину
І знову тільки пажем будь -
Отим щасливим паничем
Із ніжним серцем та з мечем,
Без скарбу - крім дарів природи:
Здоров'я, юності та вроди...
Ми нишком бачились.
Це здасться
Для декого потрібним щастям -
Не знаю - я б життя віддав,
Щоб перед небом і землею
Я міг назвати її моєю...
Я так тужив і сумував,
Що тільки потай змогу мав
Десь нишком бачитися з нею.

VIII

На світі стільки є очей,
Що люблять стежити ночами
Услід закоханих людей...
Так само це було і з нами.
В таких випадках чорт - і цей,
Хоч трохи, а повівся б чемно.
Боюсь, що я його даремно
Огудив... Може, то святець,
Що, втративши нудний терпець,
Дав вихід святобливій жовчі...
І нас двоїх одної ночі
Схопила згряя шпигунів...
Від гніву граф оскаженів -
А я голіруч, як на сміх!
Та тут - один супроти всіх -
Нічого б я, мабуть, не зміг
І в зброї з голови до ніг.
Було це саме на світанку,
Поблизу графівого замку...
Підмоги з міста я не ждав.
Бо й не гадав дожить до ранку.
Марію-Діву я благав,
І двох чи трьох святих... а там
Скорився долі... і юрба
Мене у двір поволочила.
Яка Терезина судьба,
Не скажу вам - не знаю й сам.

Отак нас доля розлучила!
Але ж і лютий був, аж страх,
Прегордий воевода-граф!
На це він досить мав причин.
Не менше вражений ще й тим,
Що герб його дістав цю шкоду
В той час, як він був паном роду.
Він сам для себе був святий
І думав, що в очах народу,
Як і в моїх, він теж такий...
Ах, чорт візьми.
Коли б отут
Застав він пана короля,
То примирився б ще, мабуть, -
Але ж це паж!..
Сьогодні я
Злість графа добре розумію,
Та описати не зумію.

ІХ

"Коня сюди!" - Коня вели...
Це справді був шляхетний кінь -
На Україні виріс він.
Прудкі, мов ті думки, були
У нього ноги... Дикий звір.
Не мав уздечки, ні стремен,
В неволі був один лиш день;
Він їжив гриву, і хропів,
І рвавсь, і сіпавсь мов скажений
Дарма! Годованця степів
Ведуть спітнілого до мене.
Мене десяток гайдуків
Йому до спини прикрутив
Тугим ремінням - і пустив...
Свисток, батіг... і кінь побіг.
Що так би й водопад не зміг.

Х.

Вперед, вперед! Скажений рух, -
Куди - не бачив я нічого...
Від бігу дикого, прудкого
У мене в грудях сперло дух...
Помалу никли ночі тіні.
А кінь летів, увесь у піні.

Останній звук із уст людських.
Як я помчав від ворогів,
Був дикий, невгамовний сміх
З юрби зухвалих гайдуків,
Що з вітром долетів крізь темінь.
Я рвучко голову підвів -
На кінській шиї тріснув ремінь.
Що горло зв'язував мені -
Я обернувся на коні
І їм прокляття прохрипів...
Але ж за тупотом копит
Мій крик до них не долетів.
Досадно, прикро!..
Я ж хотів
За глум той глумом відплатить.
Та згодом краще відплатив!
Від брами замку я й цеглинки,
Ні камінця не залишив,
З містка також ні деревинки,
А в квітнику ні стебелинки,
Окрім трави на рештці стін,
В покою, де стояв камін.
І ви, йдучи повз тих руїн,
Фортеці б навіть не вгадали...
Ті башти весело палали!
І з тріскотом зубчастих стін,
Що проти помсти не вціліли,
З дахів, що вуглям обгоріли,
Спливав свинця гарячий плін.
Мабуть, не снилось там нікому,
Коли від них лихого дня
Помчав я швидше блиску, грому,
На згубу пущений в поля, -
Що прийде день і я вернусь
З десятком тисяч верхових
І за ганьбу свою помщусь
На тих зухвалих дворових -
І дяку графові складу
За негостинну ту їзду.
Вони пекельний жарт зі мною
Собі зіграли того дня,
Як віддали мене на волю
Палкого, дикого коня,
Прип'явши туго ремінцями
До вкритих піною боків...
Та потім я і їм тим самим

Пекельним жартом відповів.
За все приходить час відплати, -
Зумій лиш час підстерегти!
Ніхто не зможе утікати,
Як серце месника завзяте
Шукає засобів до мсти.

XI

Вперед, вперед! - мій кінь і я
Промчали, мов на крилах вітру,
Міста, і села, і поля...
Неначе в ніч морозну світлу
На небі метеор між зір,
Так ми чекаємо простір...
А на шляху ні міст, ні сіл -
Крім степу, дикої країни
У чорнім обводі лісів.
Лише де-не-де зубчасті стіни
Фортець, збудованих колись
Проти татарської орди.
Безлюдно, скільки не дивись!
За рік проходило сюди
Турецьке військо... Всюди, де
Ступали спагів тих копита,
Там кров'ю вся земля полита,
І зелень довго не росте.
Похмуре небо, сірувате,
Покрите млою... Вітру лет
На мене набігав з риданням, -
Я б відповів йому зітханням,
Та швидко мчали ми вперед,
Що ні зітхати, ні благати...
По кінській гриві пелехатій
Поллявся мій холодний піт,
Немов дощу краплиста злива.
А він скажено, полохливо
Сопа і мчить далеко в світ.
Я ніби згодом спостеріг,
Що він зменшив свій лютий біг,
Та ні! Моє безсиле тіло,
Що зв'язане на нім висіло,
Для диких сил було мов пух.
І кожний мій болючий рух
Звільнити ноги, спину, руки.
Напухлі від страшної муки.

Будили жах його і гнів.
Мов гострий дотик острогів.
Я зваживсь крикнута - кволо й глухо
Звучав оцей безсилий крик -
Мій кінь здригнувся від того звуку.
Як від удару, - мчить щодуху,
Неначе вчув фанфари зик.
Так дико кинувся мій кінь...
Просякнув кров'ю вже ремінь,
Бо кров з натертих ран текла;
І спрагу вже почув язик,
Що, як вогонь, його пекла.

XII

Вже ось до ліса ми добрались...
Це був безкрай, дикий праліс
Кремезних вікових дерев,
Що вже не гнув їх вітру рев.
Лиш хмиз обламував з дубів.
З сибірських вибігши степів.
Старі дуби росли там рідко.
Та буйно слався поміж них
Густий зелений чагарник.
І листом він пишався влітку.
Аж доки ув осінній млі
Те листя ляже на землі
В криваво-жовтих багрянцях.
Мов кров присохла на мерцях.
Що полягли на полі бою, -
І жовті голови зимою
Так і лежать без похорон.
Такі обмерзлі, задубілі,
Що згряя круків і ворон
Уже й клювати їх не в силі.
Була це дика площина,
Покрита хащею рівнина,
Там де-не-де росла ліщина,
Могутній дуб, міцна сосна.
Але ж росли вони не вкупі,
На щастя! бо коли би ні -
Не те судилось би мені!
Тонкі сучки й гілляки грубі
Не завдавали тілу ран,
Бо перед нами розхилялись...
І жити я ще силу мав.

В вечірній холод і туман
Помалу рани затягались.
А впасти ремінь не давав.
Крізь листя вітром кінь летів,
Лишав далеко за собою
Кущі, дерева і вовків,
Що ззаду гналися юрбою...
Вночі на тропях лісових
Я чув їх довге плиг та плиг,
Що злість собак перемагає,
І влучні постріли стрільців.
Куди б мій кінь не пролетів,
За ним по п'ятах вовчі зграї,
Що їх і сонце не злякає!
Я вранці зблизька бачив їх,
Не далше ніж отой сучок,
Вночі ж я чув їх шурхіт-біг,
Злодійський обережний крок
Невтомних, невідступних ніг.
Як прагнув я списа, меча!
Коли судилось помирати
В цій вовчій зграї, то хоча
Чимало й їх порозтинати!
Як дуже я раніш бажав.
Щоби ослаб скажений біг.
А зараз я тремтів, дрижав,
Що дикий кінь звалиться з ніг.
Даремний страх!
Чимало сил
Дістав від предків він своїх!
Не швидше лине сніжний пил,
Що сліпить очі, валить з ніг,
Заносить снігом селянина,
І хоч він бачить свій поріг,
Але від хуги там загине, -
Там нісся кінь мій по лісах,
Невтомно, дико, без упину,
Такий роз'юшений, що жах,
Немов розпещена дитинка,
Як чимсь не догодити їй -
Ще гірше! - наче люта жінка,
Що вже згубила й розум свій.

XIII

Опівдні ми той ліс минули!..

Я змерз, хоч червень саме йшов
Чи, може, в жилах стигла кров?
Страждання гультяя зігнули.
Я ж був тоді не той, що нині,
А буйний, мов гірський потік,
Не гамував бажань і втіх,
Не розбирався в їх причині.
Який же ж був мій гнів і страх,
Які ж я мусів мати болі -
Одчай і холод, голод, жах,
Коли-то зв'язаний і голий
Кудись у безвісті летів!
Я мав гарячу кров дідів,
Що від образи хвилювалась
І враз на ворога пускалась,
Мов люта гадина-змія, -
Не диво, що на хвильку тіло
Під гнітом тих страждань зомліло.
Здавалось, що паду вже я.
Бо захиталася земля,
Шалено закрутився обрій -
Та ба! Прив'язаний був добре!
Завмерло серце, тьма в мізку.
Щось хвильку стукало в виску
І стало... Небо і простір
Великим колесом кружляли.
Дерева п'яно танцювали,
Щось блиском осліпило зір...
Я вже не бачив, погибав...
Це смерть була, це смерть достоту!
Безсилий від страшного льоту,
Я чув, як морок наступав.
Я силкувавсь очунять знов. - Дарма!
До себе не прийшов!
Таке відчуєш, як пливеш
На дошці в згойданому морю,
То тонеш, то летиш угору,
І мчиш до диких побереж.
Життя хиталося в мені,
Блищало блудними вогнями,
Що ніччю в неспокійнім сні.
Пересуваються, мов плями
У міцно зімкнутих очах,
Коли в мізку гарячка, жар.
Та хутко відійшов цей жах,
А гірший залишивсь тягар:

Свідомість, що коли при смерті
Це саме треба пережити.
То вже не так-то легко вмерти...
Та доки прийде смерті мить
І тіло в порошок розпадеться,
То нам. гадаю, доведеться
Далеко більше пережити.
Нехай! Таж я не раз, не двічі
Дивився просто смерті в вічі.

XIV

Вернулась пам'ять... Де ж це я?
Мені так холодно зробилось
І млосно - в голові крутилось, -
Та з кожним живчиком до мене
Назад верталось життя.
Враз гострий біль мене вколов -
То в серце стомлене, студене
Помалу поверталась кров;
В ушах безладно загуло,
Запульсувало серце мляво -
Вернувся зір - я бачив тьмаво,
Неначе крізь неясне скло.
Почув я плюскіт біля себе,
Вгорі ж мигтіло зірне небо...
Це був не сон: мій дикий кінь
Перепливав ріку глибоку.
Що розливалася широко
І мчала буйно в далечінь.
Ми пливемо серед потоку,
Де найдикіше рве бистрінь,
І скільки сил - гребе мій кінь,
Щоб досягти другого боку,
Що мовчки майорів здаля...
Тут від води й очуняв я, -
Її холодний свіжий дотик
Мене підсилив.
Грудь коня
Могутньо рвала дикий потік,
Що заливав йому хребет...
І ми завзято йшли вперед.
Хоч посувалися помалу.
Нарешті стали на землі...
Але в густій, дрімотній млі
Не міг я бачити причалу.

Бо поза мною - морок, жах,
А перед нами - ніч і страх.
Не скажу, скільки я провів
Серед повільного страждання.
Не розумів, чи я ще жив,
Чи ще живе моє дихання.

XV

В блискучій шерсті й мокрій гриві
Боками носить дикий кінь, -
По кручі берега стрімкій
Вилазять ноги тремотливі.
Ми вилізли... В тумані ночі
Степи послалися без меж,
Що й краю їм не бачать очі,
Куди не глянь - одне і те ж:
Мов ті провалля в темнім сні -
Степи та балки лиш одні,
А де-не-де - білясті плями
Та зелені густі мазки
У сьайві місяця за нами.
Що встав від лівої руки.
Ні сліду людської оселі,
Куди б не подивився я -
В цій темній та сумній пустелі
Не блимне вогничок веселий
Ясною зіркою здаля.
Коли б хоч блудний вогник міг
Поглузувати з мук моїх,
То вже й тоді зрадів би я,
Бо серцю б радісно було
Згадати за людське житло.

XVI

Ми далі йшли - та вже помалу...
Бо вже стомився дикий кінь,
Ступав невпевнено й охляло -
На ньому ж піни пластовінь.
Він волі й кволої дитини
Покірний був би в ці години.
Але на мене - все дарма!
Хоч як приборканий мій кінь,
Та в мене сили вже нема,
А на руках тугий ремінь.

Та ще раз м'язи я напружив
І слабо силкувався тут
Порвати ремінь добрих пут,
Що був зашморгнутий так дуже.
Даремне! Я не вирвав рук.
Та й спроби кинув надаремні,
Бо дужче стягнуті ремені
Ще більше завдавали мук.
Скажений біг кінчався швидко,
Хоча мети було й не видко.
Десь горстка променів лягла -
О, як те сонце йде поволі!
Мені здавалось - сіра мла,
Що важко налягла на поле,
Не зміниться на день ніколи.
Аж доки враз на ввесь простір
Червоне полум'я розквітло.
Що розігнало решту зір,
Забрало з їх колясок світло
І з трону ясного свого
Довкола землю залило
Таким, лише йому властивим,
Єдиним сяйвом особливим.

XVII

Вставало сонце... Біла мла
Здіймалася клубками вгору
І звільна відкривалась зору
Пустеля степова, німа...
Вона без краю розляглась
За нами, перед нами, скрізь, -
Яка ж користь була для нас
Минати поле, річку, ліс?
На ґрунті дикої рівнини
Хоч би де-небудь знак чи слід
Людини чи бодай тварини,
Хоча б відбиток ніг, копит!..
Повітря мовчазне й сумне,
Комаха тут не продзижчить
І жоден птах не прокричить,
З кущів і з тирси не спурхне.
Отак чимало ще верстов
Мій кінь натомлений пройшов,
Хоч важко дихав, що здається:
Ще хвилька - й серце розірветься.

Ми йшли самі, та це здалось, -
Бо враз на закруті стежини
Десь кінське ржання розляглось
Із хащі темної соснини, -
Чи то лиш вітер з-між листків
До мене шелестом донісся?
Ні, ні! То з тупотом з узлісся
Табун коней до нас летів
Чотирикутником великим.
Хотів я скрикнути - та ні!
Мовчать уста мої німі -
Бо де ж пани цим коням диким?
Їх ціла тисяча, чи тьма -
А вершників на них нема!
Кошлаті гриви розвивались
І розліталися хвости,
Широкі храпи роздувались -
Вони не знали ще вузди,
Що намуляла б рот до крові, -
А на могутніх копитах
Вони не чули ще підкови
Ані острогів на боках...
Табун ще вільних, диких коней,
Що наче хвилі моря враз,
Летіли в дикому розгоні
З гудінням-тупотом до нас.
Коли мій кінь побачив їх,
То наче збувся він безсилля,
Напружив жили кволих ніг
І почвалав... Ще тільки хвиля -
Він хрипло, глухо заіржав,
Здригнувся... і на землю впав...
Він важко дихав і лежав,
Очима мов крізь скло дивився,
Увесь у милі - й не дрижав...
Отак і шлях його скінчився,
Що перший та й останній був!
Табун підбіг - він бачив, чув,
Як кінь заржав, спинивсь і впав.
Вони й мене спостерегли,
Як я лежав на кінській спині
В тугім скривавленім ремінні;
Дрижали, вітрили вони
І в різні боки розбігались,
То знов назад до мене йшли
І знову з жахом відвертались,

Аж доки враз одним плижком,
Від мене кинулись гуртом
Після крутого повороту,
За патріархом свого роду -
Це вороний кошлатий кінь,
Мабуть, зі всіх найдужчий він -
Ні краплі сивого волосся
В блискучій шерсті б не знайшлося...
Ті коні форкають, хроплять,
Іржуть і крутяться круг мене,
Нарешті кинулись шалено
І в ліс назад вони летять,
Бо з жахом дике їх чуття
Людини очі зустрічає.
Тут сам zostався я в одчаї,
Прив'язаний тугим ременем
До цього трупа без життя;
Його німі, холодні члени
Лежали щільно біля мене,
Вже без незвичної ваги,
Що то від неї я не зміг
Звільнити ні себе, ні їх, -
І встати не було снаги!
Отак лежали ми прикупі -
Вмираючий на мертвім трупі.
Як мало сподівався я,
Що бідна голова моя
Побачить блиск нового дня.
Від ранку до смерку лежав я,
Отак прикутий до коня,
Й очима сонце проводжав я
Та рахував години дня,
Що йшли повільною ходою...
В мені ще стільки сил було,
Щоб глянути, як надо мною
Востаннє сонце вже зайшло.
В душі відчай - такий глибокий,
Що мирить нас в останній час
Із тим, що в попередні роки
Найгіршим злом було для нас.
Це неминуче - це не зло.
А дехто й благо в нім знаходить
Не менш від того, що воно
Так рано інколи приходить.
Але ж ми всі цю певну ласку
Дбайливо хочем обминуть,

Бо в ній ми бачимо, мабуть,
Якусь незрозумілу пастку,
Куди обачний не впаде.
А дехто сам на його жде,
До нього молиться з благанням,
Шука його з мечем своїм...
Цей осоружний, темний скін,
Кінець хоч би й яким стражданням,
А завжди непривабний він!
Й сказати чудно: діти втіх,
Що то проводять кожен день
Серед бенкетів та пісень,
Нестримні в забагах своїх,
В багатстві, в розкоші та славі, -
Вмирають легко, легше навіть,
Ніж ті, що мучаться ввесь вік.
Бо тим, що вже дізнали всього,
Що є прекрасного й нового,
Вже кидати нічого тут, -
Нових утіх вони не ждуть!
За чим на світі пожалкує,
Хто все вже звідав на землі?
Хіба крім смерті, що її,
Чи були добрі ми, чи злі,
Уява різно нам малює.
Кінця всіх мук чекає страдник,
А друг його - спокійна смерть,
В очах, що повні болю вщерть,
З'являється, як злодій, зрадник
І нагороду відбирає -
Як деревце в небеснім раї...
За пережиті злидні й зло -
Те "завтра" все б йому дало,
Те "завтра", може, й мало бути
Початком безконечних літ.
Без горя, без плачів і скрути,
І враз йому б відкрився світ! -
Життя привабне і багате,
Що й очі сліпли б від краси,
Було б йому замісто плати,
За сльози, за тяжкі часи.
Він мав би владу, був би в силі.
Блищать і тратить, рятувать -
Невже те "завтра" на могилі,
Аж на могилі має встать?

XVIII

Вже сонце сіло... Все ще я
Лежу, прив'язаний до трупа
Вже задубілого коня, -
Я вже гадав, що в спільну купу
Змішається наш порох тут...
Туманні очі смерті ждуть -
Рятунку я не ждав для себе.
Востаннє глянув я по небі
Пригаслим зором вздовж і вшир,
І бачу, як німим простором,
Уже побачивши свій жир,
Кружляє нетерплячий ворон;
Навряд чи схоче ждати він,
Поки настане жертві скін!
Спускався він все нижче й нижче,
Ще трохи покружляв, і сів,
І знову далі полетів,
І знов сідав - щоразу ближче.
Я бачив тріпотіння крил, -
Так близько був він наді мною,
Що я б дістав його рукою,
Коли б на це мав більше сил.
Та досить і слабого руху,
Одного шурхоту піском
І кволого, хрипкого звуку,
Щоби прогнать його цілком.
А більш нічого вже не знаю,
Хіба одне - в останнім сні
Якась чарівна зірка з раю
У вічі сяяла мені
Із мерехтливого проміння...
А там - холодне отупіння,
Важке, незглибне почуття,
Як я вертався до життя,
То знову наближавсь до смерті...
А потім знов дихання сперте,
Легенька дрож... і забуття...
Що серце й жили похололи -
Вже іскор у мізку нема -
Важке зітхання... гострі болі...
Ще стогін - і... нарешті тьма.

XIX

Прокинувсь... Де я?.. Чи ж оце
Людське схиялося лице
Ласкаво, ніжно наді мною?
Невже ж це я лежу в покою?
На ліжку я лежу чи ні?
Чиї ж це очі неземні
На мене дивляться так мило?
Тут я свої примкнув на хвилю,
Бо сумнівався ще, чи я
Очуняв дійсно з забуття.
Дівчатко з довгою косою,
Струнке, вродливе і ставне -
Сиділо в хаті під стіною
І пасло поглядом мене.
Як тільки я прийшов до тям,
То стрітився з її очами,
Бо час від часу ці дівочі
Великі й ясні дикі очі,
Повніські співчуття і жалю,
На постіль падали мою.
Дививсь я довго... Аж тепер
Я зрозумів, що ще не вмер,
Що це й не сон, бо хтось не дав
Мене на жир шулік і гав.
Побачила дочка козацька,
Що очі я відкрив на мить,
І посміхнулась... я зненацька
Схопився, хтів заговорить,
Але не зміг... Вона ж на рота
Поклала пальчики мені,
Щоб я не намагався доти,
Аж сили вернуться мої.
За руку узяла з любов'ю,
Щось там поправила в зголов'ю
І до порога навшпиньках -
Когось гукнула... В тих устах
Солодкий голос! а в ході
Звучала музика тоді...
Та ті, кого вона гукнула,
Не прокидались, і вона
З кімнати вибігла сама...
Та перед тим вона кивнула
Веселим поглядом мені,
Що я не сам, що я в сім'ї,
Що нічого мені боятись,
Бо всі близенько, і в потребі

Я їх побачу біля себе,
Готових у пригоді стати,
Що хутко вернеться й сама.
Я бачу, що її нема,
Що вийшла з хати, - і чогось
Мені, нещасному, здалось,
Що я зоставсь такий самітний,
Такий покинутий, безрідний...

XX

Вона вернулася з батьками, -
Що ще сказати?
Я б не хотів
Надокучати вам згадками,
Як гостював я в козаків.
Вони знайшли мене в долині,
Внесли, мов трупа, в ближчий дім
І врятували...
А потім
Я став гетьманом в їх країні.
Безумний, що в гніві палкому
Помстивсь так люто на мені
І в'язня голого із дому
В пустиню вигнав на коні,
Він путь поклав мені до трону.
Хіба ж ту долю нам збагнуть?
Забудь печаль, одчай забудь!
Ще завтра вгледим Бористен,
Як на його турецьким боці
Спокійно коні попасем...
Як радо стринуть очі,
Якщо до завтра доживем.
Добраніч, друзі!"
І гетьман
Під дубом, що розвісив стелю,
Простерся на тверду постелю,
Та вже привичну, - спав він там,
Де тільки ніч його заскочить, -
І сон стулив йому вже очі.
Та ви дивуєтесь, чому
Король не дякував йому
За повість? Він причину знав:
Король уже з годину спав.

В жахливий день біля Полтави... День бою під Полтавою (27.VI.1709), де військо російського царя Петра I розгромило армію шведського короля Карла XII та загин козаків гетьмана Мазепа, що допомагав йому.

До ще жахливішого дня... Ще більше ім'я... Мається на увазі французький імператор Наполеон Бонапарт, війська якого в 1812 р. зайняли і спалили Москву, а потім були розгромлені російськими військами на чолі з Кутузовим.

Гіета - шведський фельдмаршал у війську Карла XII. Загинув після поразки в Полтавському бою.

А як загинув кінь... Карл XII втік із-під Полтави в Туреччину на старому, ще батьковому, коні.

Німіють, як колись народи... Під час завойовницьких походів Карл XII спершу підкорив був всю Північну Європу.

Юрба вождів — яка ж мала!... Після поразки під Полтавою потрапили в полон до російських військ фельдмаршал Реншельд, канцлер Піппер, півтори сотні старших військовонаачальників, канцелярія та біля двох тисяч рядових.

Чи в креміль потрапля курок... У рушницях того часу порох загорався від викресаної з кременя іскри.

Від Олександрових часів... Згадка про царя Македонії Олександра Македонського, що внаслідок завойовницьких війн в IV ст. до н.е. створив на Балканському півострові могутню державу.

Буцефалос - вірний кінь Олександра Македонського, з яким він ніколи не розлучався.

Бо й скитську славу топчеш... Переклад з рядків оригіналу: "Вся слава скитів перед твоїм умінням стискати острогами коня і мчати через поля та ріки".

Скити (скіфи) - кочові і частково осілі племена, які в період з VII ст. до н.е. до III ст. н.е. заселяли південну частину України (Північне Причорномор'я). У IV ст. до н.е. створили Скіфську державу.

Аж доки за руслом Дніпра... За руслом Дніпра знаходилась Правобережна Україна, південна частина якої тоді була поневолена Туреччиною. До неї втікали Карл XII і Мазепа після поразки під Полтавою.

Ян-Казимір - король, який правив Польщею з 1648 до 1668 р. Провадив довголітні війни з Швецією, Україною і Росією. Це дуже виснажило і розорило Польщу. Не зумівши підкорити шляхту, зрікся престолу і виїхав до Франції, де й помер у Парижі.

І крім гризні на зборах сойму... Бурхливі суперечки польської шляхти, ворогування,

боротьба між собою і спільна проти короля, відоме "не дозволяю" (liberum veto), яким один шляхтич міг звести нанівець будь-яку ухвалу сойму, — усе це підірвало королівську владу і тодішню Польщу.

Де майже кожний був пійт... За часів Яна-Казимира набула значного розвитку література, зокрема поезія.

Терсіт - один з персонажів Гомерової "Іліади", що під час облоги Трої підняв бунт проти грецьких полководців. Гомер змальовує його в негативному плані.

Мов рудня він багатий був... Рудня (польськ.: rudnia, kopalnia — копальня). В оригіналі: "Багатий, як копальня солі чи срібла". До цих слів оригіналу Байрон дає таке пояснення: "Порівняння з копальнею солі можна, здається, припустити в устах поляка, бо найголовніше багатство Польщі лежало саме у копальнях солі".

Щоб графа увінчать новим титулом... Зрадити його, наставити роги.

Сусідство турків та татар змішало польську кров... Це місце в оригіналі виглядає так: "Бо наше сусідство з турками змішало нашу кров". Як і Вольтер, Байрон помилково вважав українського гетьмана Мазепу польським шляхтичем.

Фанфара - музичний військовий інструмент.

З сибірських вибігши степів... - географічна помилка.

Тропи - зарослі стежки.

Ясною зіркою здаля... В оригіналі: "Провідною зорею".

Як на його турецьким боці... На Правобережжі тієї частини України, яка тоді була загарбана Туреччиною.

Вільний переклад Д. Загулом поеми Байрона "Мазепа" вийшов окремою книгою в Харкові-Києві в 1929 р. Текст друкується за цим виданням.

Поему "Мазепа" Байрон написав у час перебування в Італії (в Венеції та Равенні) в 1818-му чи 1819 рр. Дехто з дослідників вважає, що на розповіді Мазепи про його закоханість у молоді роки в юну красуню Терезу, жінку старого багатого графа-воєводи, позначилися стосунки самого Байрона з юною дружиною графа Гвічоллі, що теж називалася Терезою.

На початку своєї поеми Байрон подав довідку, яка свідчила, що в її основу був покладений один із епізодів з "Історії Карла XII" французького письменника Вольтера про те, як "шляхтич" Мазепа в юності за зв'язки з жінкою одного польського вельможі

був покараний — прив'язаний до дикого коня, потім відпущеного на волю. Тоді "Мазепа від страждань і з голоду трохи не вмер". Ця подія й становить основний зміст поеми. Про неї розповідає Мазепа шведському королеві Карлу XII, коли після розгрому Петром I під Полтавою в 1709 р. вони тікали до Туреччини.

Д. Загул до свого перекладу додав таке "Слово від перекладача": "Дати докладний, майже дослівний переклад Байронової поеми — може бути тільки мрією, що за умов українського мовного матеріалу її ніколи не вдасться здійснити. Переважно односкладові та двохскладові англійські слова не мають в українській лексиці відповідних коротких термінів, і тому з цілої низки слів оригінального віршового рядка доводиться перекладачеві вибирати лише деякі. На цій вівісекції англійський поет втрачає в українському перекладі (хоч трохи й менше, ніж у російському та польському) дуже багато із своєї вимовності, образності й емоційності. Українська мова не терпить довгих періодів, якими рясніють рядки Байронової поеми. Через те українському перекладачеві не зостається нічого іншого, як розтинати байронівський період на декілька цілком самостійних речень, а це доводить до дроблення думки оригіналу.

Чотирьохстоповий ямбічний Байронів рядок, що став за зразок для найкращих світових поетів з часів романтики, що натхнув таких велетнів слов'янського художнього слова, як Пушкін, Лермонтов, Шевченко й інших, не може звучати в українському перекладі так мелодійно, як в оригіналі. Цьому на перешкоді довжина слів, умови наголосу й ще недостатня виробленість українського ямбу. Не всюди щастить перекладачеві й з цензурою, з римою та з правильним енжамбема. Щодо рими, то вона в українському перекладі не може бути всюди чоловічою, як у Байрона, бо й вухо наше не сприймає таких рубаних рядків з сильною кінцівкою (клавзулою): крім того, доводиться вживати дієслівних рим або рим, створених із форм тієї самої граматичної категорії. А в той час англійські рими майже всі — корінні.

Нарешті, українському перекладачеві дуже важко вбгати образну думку оригіналу в таку саму кількість віршових рядків. Правда, перекладач може коротко переповісти цю думку такою ж кількістю рядків, але це вже був би не переклад, а сухий переказ, позбавлений усіх елементів художності. А коли давати такий схематизований "переспів", убгавши живу думку в лещата схеми чотирьохстопового рядка й таким чином знекровивши образ до трупа, то чи не краще було б дати просто прозовий докладний переклад поеми? Але ж тоді не буде мелодії, звукової й ритмічної гри, що з оповідання творить поему...

Виходячи з цих міркувань, я вирішив дати все-таки віршовий переклад Байронової поеми, не дотримуючи строго всіх законів віршового перекладу, тобто я даю вільний переклад, але ж якомога наближений до оригіналу.

Текст англійської поеми має менше рядків, ніж оцей мій переклад. З численних епітетів залишаю найголовніші, а шість відсотків їх залишаю без перекладу.

Чоловічі рими розводжу жіночими, хоч роблю це не послідовно. Не чотиристові рядки, що в поемі трапляються до 20 разів (1 рядок п'ятистовий і решта тристові), даю як звичайні чотиристові ямбічні рядки. Розуміється, я не всюди додержую цезури й

енжамбема, де вони є в оригінальному тексті, а так само не скрізь пощастило мені передати т. зв. звукову інструментовку оригіналу. "Вільностей", виходить, чимало, але все-таки мені здається, що з усіх відомих мені російських і польських перекладів мій вільний переклад найвірніший. Щодо цього він стоїть нижче від німецьких перекладів, де спорідненість мови й однакові умови віршування дозволяють докладніше передати всі особливості оригінального тексту. Мушу признатися наприкінці, що над жодним іншим перекладом не мав я стільки труднощів, як над цим, хоч і сам я знаю, що досягнення мої тут далеко не блискучі".

Взято: <http://www.ukrcenter.com>

[У разі використання матеріалів цього сайту посилання на сайт обов'язкове](#)